

Premonstráti v Plzni

Smetanův hrob, pomník a pamětní deska

In: Jindřich Bečvář (author); Martina Bečvářová (author): Premonstráti v Plzni. III. Josef František Smetana, vlastenec a rebel. (Czech). Praha: Česká technika – nakladatelství ČVUT, 2024. pp. 1145–1156.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/405442>

Terms of use:

© Bečvář, Jindřich

© Bečvářová, Martina

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Smetanův hrob, pomník a pamětní deska

1. Smetanův hrob v Plzni

Smetanův hrob na *Mikulášském hřbitově* byl nejprve označen obyčejným dřevěným křížem, jak bylo tehdy zvykem. Později byl nahrazen pomníkem – v ozdobném pískovcovém podstavci byl zasazen černý železný kříž s okrouhlou tabulkou s bronzovým nápisem. Vyroben byl patrně v železárnách v Plasích. Není jasné, kdy byl nainstalován a kdo výrobu financoval. Jednalo se však o prosté, a tehdy obvyklé označení místa posledního odpočinku. Smetanův hrob byl v dobrém stavu až do poloviny 20. století, byť se nápis postupně stával méně čitelným.¹

Neudržovanému náhrobku povětrnostní podmínky neprospívaly. Pískovcový podstavec zvětral, nápis mizel, kříž později někdo ulomil a patrně odnesl do sběrných surovin. O hrob se nikdo nestaral a nezajímal, ostatně jako o mnoho dalších hrobů na uzavřeném *Mikulášském hřbitově*.

Viktor Viktora roku 2004 v článku *Pax iuscum – Plzeň, Mikulášský hřbitov II.* [Vi3] poznamenal, že Smetanův hrob již nemá žádné označení a je v katastrofálním stavu. Roku 2012 si Jan Houda, mladý student historie na plzeňské Pedagogické fakultě, v článku *Copak Smetanův hrob nestojí za údržbu?* hořce posteskl, že hrob je zcela zdevastován:

Nevím jak Vás, milí čtenáři, ale mě rodiče vychovávali k úctě. K úctě k živým, ale i mrtvým. Přesto dnes vidáme zdevastované hroby. Počmárané náhrobky, rozbitá držadla na svíčky, ulámané (a ukradené) kovové kříže ... A tak bych mohl pokračovat dál. Smutné je, že se s tím nic moc neděje. A to dokonce ani v případě někoho tak významného, jako je Smetana. ([Hd], s. 4)

Připomněl, že pomník je zničený a zbyl z něho jen poškozený podstavec. Svá zjištění doplnil fotografií a připojil starou fotografii Smetanova náhrobku z roku 1936, která ukazovala pomník ještě v dobrém stavu. Vyzval čtenáře, aby podpořili úsilí plzeňských patriotů, Viktora Viktory a Miroslava Randy, kteří se marně pokoušeli o nápravu.

Roku 2017 byl hrob restaurován zásluhou *České astronomické společnosti* a slavnostně odhalen u příležitosti konference připomínající životní osudy a dílo Josefa Františka Smetany.² Roku 2021 vydal kolektiv plzeňských autorů knihu

¹ Viz [Bě1], s. 29.

² Viz [302].

Plzeňské procházky a výlety [HV], která nabídla komentované procházky a výlety po městě. Opomenut nebyl ani *Mikulášský hřbitov*, kterým čtenáře provádí Anna Hoštičková v kapitole *S úctou a tíš Mikulášským hřbitovem*. Přibližuje jak historii hřbitova, tak nejkrásnější náhrobky, které se zde dochovaly, a podává základní informace o plzeňských osobnostech, které zde byly pohřbeny. Josefa Františka Smetanu nemohla vynechat.³

2. Smetanův pomník v Plzni

Dva dny po Smetanově pohřbu sepsali tři bývalí Smetanovi plzeňští žáci (jeden Čech a dva Němci) žádost o povolení sbírky, z jejíhož výnosu by byl financován pěkný náhrobek na Smetanův hrob.⁴

Plzeňský purkmistr Jan Karel Maschauer navrhl 28. února 1861 na zasedání městské rady, která se sešla po nových volbách, aby byla z obecního důchodu uvolněna částka 100 zlatých na vybudování důstojného Smetanova náhrobku. Zároveň požádal o zřízení výboru, který by se postaral o to, aby byl náhrobek reprezentativní a přiměřený a aby byla oficiálními úřady povolena sbírka na úhradu nákladů spojených s jeho postavením. Návrh byl jednohlasně přijat, hlasovali pro něj i němečtí členové výboru, což se obvykle nestávalo.⁵ Členy výboru se stali František Pecháček, Adolf Feyerfeil a Josef Brož.⁶

Výbor začal shánět potřebné finanční prostředky a povolení, dne 6. dubna 1861 požádal c. k. krajský úřad, aby umožnil konání sbírky. České místodržitelství konání veřejné sbírky na vybudování náhrobku povolilo 10. května 1861 rozhodnutím č. 20 989.⁷ Dne 17. května byla výnosem c. k. okresního úřadu na základě dobrozdání pražského místodržitelství sbírka schválena.⁸

V krátkém čase se začaly scházet finanční příspěvky od Plzeňanů, výnosy z divadelních představení či akademií.⁹ Plzeňští ochotníci uspořádali v průběhu jara 1861 vystoupení ve prospěch stavby pomníku a podařilo se jim získat 50 zlatých.¹⁰ Dalšími příspěvky byly dary od podnikatelů, řemeslníků, duchov-

³ Viz [HV], s. 102–109.

⁴ Viz [147].

⁵ Viz [Hr], s. 677.

⁶ Viz [Hr], s. 680; zde se uvádí odlišné složení výboru: František Pecháček, Bernard František Guldener a Josef Brož.

⁷ Viz dokument č. 6473-83/48 ve fondu [SJ].

⁸ Viz [Hr], s. 680.

⁹ První divadelní akademie, jejíž výnos byl určen na stavbu pomníku, se v Plzni konala již 30. března 1861. Další divadelní večer se uskutečnil 20. dubna 1861, zvala na něj divadelní cedule oznamující, že výnos představení bude věnován na stavbu Smetanova pomníku. Viz česká divadelní cedule uchovaná pod signaturou Pl K1/113 v *Archivu města Plzně*. O hudební akademii ze 30. dubna 1862 se stručně zmiňuje kronika gymnázia *Res gestae anni 1808* ([NSG], inv. č. 13d27) na s. 180, která cituje úryvek z německých plzeňských novin *Böhmische Westbahn* [158]. Na akademii navázal večer v hostinci *U Císaře rakouského*. Pozornost akademii věnoval i denní tisk, viz [159].

¹⁰ Viz J. Kafka: *Pamětní kniha Dr. Fr. Smetany*, rukopis, 1901, s. 18. Uložena je u Dr. B. Dvořáčkové, kronikářky obce Sviništiny.

ních, české šlechty apod.¹¹ V průběhu let 1861 až 1865 se díky sbírce podařilo shromáždit tisíc zlatých.¹²

Postupem času se myšlenka důstojného ocenění Smetanovy památky měnila. Aktéři výzvy původně předpokládali, že bude na *Mikulášském hřbitově* postaven pěkný náhrobek. Postupem času došli k závěru, že by v Plzni měl být postaven velký Smetanův pomník, který by ozdobil některé náměstí či sady. Měl být podobný pomníku, který město vybudovalo k počtě purkmistra Martina Kopeckého a který byl odhalen roku 1861.

Dne 18. února 1865, v den výročí Smetanovy smrti, se konalo menší rekviem, které v gymnaziálním kostele sv. Anny vedl katecheta Josef Pýcha, Smetanův přítel. Účastnili se jej především Smetanovi kolegové, přátelé a studenti. Ve večerních hodinách se na *Mikulášském hřbitově* na podnět bývalých Smetanových žáků sešlo 70 zpěváků (gymnazisté, studenti realky, učitelé a členové spolku *Hlahol*), kteří zazpívali tři dojemné skladby.¹³

František Pecháček, Adolf Feyerfeil a Josef Brož uveřejnili 26. února 1865 v plzeňských novinách *Pilsner Bote*, které vydával Hynek Schiebl, článek *Národu českoslovanskému* [PFB], v němž vzletnými slovy připomněli jak Smetanovu učitelskou a odbornou činnost, tak jeho přínos k národnímu obrození a rekapitulovali historii myšlenky na vybudování velkolepého pomníku. Poukázali na průběh sbírky a vyzvali české vlastence a Smetanovy bývalé studenty, aby se připojili a přispěli. Omlouvali se, že aktivita výboru v minulých letech poklesla.¹⁴ Domnívali se, že bude stačit získat dalších 1 000 zlatých, aby mohlo být cíle dosaženo, a předpokládali, že poměrně rychle získají chybějící finanční prostředky a přikročí k vypsání soutěže na zhotovení Smetanova pomníku:

... Částku tu pak není více těžko sehnati, neboť kdyby každý z někdejších žáků Smetanových jen nepatrnou částkou k podniknutí tomu přispěl, byli bychom tím zajisté k cíli svému nemálo přiblíženi. ([PFB], s. 4)

Výbor pro zřízení Smetanova pomníku v Plzni se 16. srpna 1865 obrátil dopisem na tepelského opata Mariana Josefa Heinla a požádal tepelský klášter o příspěvek ve výši několika set zlatých na vybudování důstojného Smetanova památníku. Členové výboru připomínali jeho zásluhy o církev, lid, stát, osvětu, vzdělávání mládeže a jeho úsilí o rovnoprávnost výuky v obou zemských jazycích. Opat dal 28. srpna 1865 výboru k úvaze, zda by podle tepelské tradice a v duchu skromnosti premonstrátů nebylo lepší založit nadaci nesoucí Smetanovo jméno, která by podporovala nadějně mladé studenty. Zdůraznil, že na takovou nadaci by byl jménem kláštera ochotný přispět. Od členů výboru

¹¹ Seznam prvních přispěvatelů a výše příspěvků, které se sešly v roce 1861, jsou uvedeny v [Sc17], s. 3.

¹² Dva seznamy přispěvatelů jsou uloženy v [SJ] (viz dokumenty č. 6472-83/47 a 6473-83/48). Jedná se o německy psanou listinu a česky psanou listinu, které však neobsahují stejné informace. Německá verze je podrobnější a zachycuje příspěvky ve výši 472 zlatých a 62 krejcarů, česká uvádí dary ve výši 136 zlatých.

¹³ Viz J. Kafka: *Pamětní kniha Dr. Fr. Smetany*, rukopis, 1901, s. 18 a 19.

¹⁴ Příčinou nebyl jen nedostatek financí, ale i určité neshody mezi dárci a členy výboru, což však bylo taktně zamlčeno.

nebylo příliš taktické připomínat Smetanovy snahy o zavedení výuky českého jazyka, resp. dvojjazyčné výuky na plzeňském premonstrátském gymnáziu. Opat Heintl, stejně jako mnoho dalších německých bratrů-kanovníků, s touto Smetanovou aktivitou nesouhlasil a považoval ji za škodlivou.¹⁵

V roce 1867 byl výbor rozšířen o Františka Schwarze, plzeňského novináře. Sbirka pokračovala, výrazně ji doplnil příspěvek 200 zlatých od spolku *Svatobor*. Situace se však přesto nevyvíjela podle představ výboru.

V červnu 1870 se v časopise *Květy* v rubrice *Kronika umění výtvarného* objevil Schwarzův krátký článek *O pomníku Smetanově v Plzni* [Schw1], který připomínal nedávné diskuse o Smetanově pomníku. S radostí informoval, že se podařilo shromáždit již 1 800 zlatých, a tudíž by budování pomníku mohlo brzy začít. Současně poznamenal, že kdyby se stavěl pouhý náhrobek, bylo by možno již dávno Smetanu uctít, neboť finance by plně postačovaly. Zdůraznil, že na slušný pomník je třeba alespoň 3 000 zlatých. Rovněž upozornil, že pomník je věc veřejná, neboť bude stát delší čas na náměstí nebo v sadu, bude ozdobou města apod. Domníval se, že po získání částky 2 400 zlatých je již nutno požadovat kvalitní umělecké dílo, což nebude tak jednoduché zajistit, jak původně výbor předpokládal. Byl si vědom toho, že český národ právě staví *Národní divadlo*, pomník Josefa Jungmanna a pomník Jana Žižky, že není vhodný čas na organizování další národní sbírky na nákladnou sochu. Poukazoval na to, že povinnost obstarat peníze by měla ležet na Plzni a na západních Čechách, neboť pro jejich blaho Smetana po celý život pracoval.¹⁶

Na počátku srpna 1870 se v plzeňském regionálním tisku *Český lev* objevil nepodepsaný fejeton *Upomínka na Františka Smetanu* [169]. Připomínal Smetanovy životní osudy a dílo, jeho odvážný boj proti germanizaci, za osvětu a vzdělanost, za práva českého národa atd. V článku bylo jasně uvedeno:

Nadšen vřelou láskou k národu a jazyku rodnému, okem usazeným pohlížel na neblahé poměry, které za tehdejší doby, když úřad profesorský na zdejším c. k. gymnasiu zastával, v našem městě bujněly. Pozoroval bystrou myslí svou, která mládež vychovávána v duchu německém, přičícím se přímo přirozenosti její české, neodrůstá v pokolení, kteréž mělo by státi co jeden muž v nastávajících bojích, kde se jednalo o bytí neb nebytí národu, pozoroval s bolestí, která měšťanstvo, nepochopujíc úkolu svého, úsměšně hledí na plody literární, které za oné doby jaksi jen nesměle se na denní světlo odvažovaly. Viděl, že i většina kolegů jeho úplně poněmčiti hledí študentstvo české, a toto jsouc pořáde napojováno spisy a jalovými úpadky učenosti německé, zapomínalo si všímati zájmů domácích a vrhalo se v náruč úhlavních škůdců národnosti naší.

Než nezoufal si statečný stařeček v dobách trudných, ale s důvěrou vždy skálopevnou očekával, že konečně se zaplaší chmúry zatemnělosti a že i lidu, jež tak horoucně miloval, zasvitne opět slunce časů lepších! Rázností duchu jeho obvyklou opřel se proti panujícím předsudkům, bojoval vždy horoucně za pravdu

¹⁵ Oba zmiňované dopisy jsou uloženy v [Ch-15].

¹⁶ Viz [Schw1], s. 189.

a ponořuje se v děje národu svého čerpal odtud sílu k zápasu s okolnostmi nepřiznivými a sílu tuto šířil vůkol sebe i na občany i na studentstvo, které s nadšeností poslouchávalo v sálech temných budovy gymnasiální zvukům českým milovaného učitele svého. ([169], s. 1)

Článek se vezl na vlně národnostních bojů a zdůrazňoval Smetanův přínos k národnímu probuzení Plzně. Vyzýval k veřejnému ocenění Smetanových zásluh a současně kritizoval, že stále není vybudován ani Smetanův pomník ani slušný náhrobek:

Národ náš jest vděčný mužům svým, kterým povinnován jest slávou svou; posud jest jedině na hřbitově mikulášském přeskovný náhrobek prvního upřímného Čecha plzeňského a nápis na něm jest – latinský a setřelý; kdy nastane doba, že oko cizincovo s úctou popatří na důstojný pomník, ježž královská Plzeň zbuduje velikánu svému? Bude tento pomník brzy státi, jímž občanstvo plzeňské světu okáže, že si zná vážiti muže, ježž vždy opravdovou láskou k němu lnul a ježž vždy chloubou jeho zůstane? ([169], s. 1)

Ledy se na počátku sedmdesátých let konečně uvolnily, neboť díky úrokům narůstaly prostředky na stavbu pomníku. Za shromážděné peníze bylo již možno nechat zhotovit vlastní sochu. Výbor se obrátil na obecní plzeňské zastupitelstvo a požádal je, aby na své náklady vzalo vystavení podezdívky a podstavce i úpravu místa vhodného pro vystavení sochy. Zastupitelstvo návrh přijalo a současně sestavilo nový výbor pro výstavbu pomníku. Jeho členy se stali: František Pecháček, Jan Kleissl, Adolf Feyerfeil, Vilém Šel, František Schwarz, Hynek Schiebl, Josef Schmidt, Václav Pečenka a Karel Doubek. V roce 1871 byl předsedou výboru zvolen František Pecháček, pokladníkem se stal Adolf Feyerfeil a jednatelem František Schwarz.

V září roku 1871 uveřejnily *Květy* článek *Josef František Smetana* [170], který doplnily pěknou Smetanovou podobiznou zhotovenou litografem Karlem Maixnerem.¹⁷ Po deseti letech, které uplynuly od Smetanovy smrti, článek stručně připomněl jeho životní osudy, upozornil na rozsáhlou nepublikovanou rukopisnou pozůstalost a zdůraznil, že v Plzni usilují o postavení velkého oslavného pomníku.

Nově zvolený výbor vybral pro stavbu pomníku vhodné místo a požádal pražskou *Uměleckou besedu*, aby navrhla umělce, kterého by měl výbor oslovit. Není zřejmé, kdy přesně byla výborem pro stavbu pomníku vyhlášena umělecká soutěž. Zúčastnili se jí sochaři A. Wildt, T. Seidan, J. V. Čapek, A. P. Wagner a K. Dvořák,¹⁸ kteří představili své modely pomníku. První místo a 200 zlatých získal Seidanův návrh, druhé místo a 100 zlatých Wildtův návrh.

¹⁷ V *Rakouské národní knihovně* ve Vídni se v oddělení *Bildarchiv und Grafiksammlung* dochoval výtisk Maixnerovy rytiny, který má rozměry 13,5 cm × 16,5 cm (signatura PORT_0014138.01); je dostupná online z digitálního katalogu knihovny. Na rytině inspirované Šírovou litografií chybí Smetanovi úsměv, jeho výraz je vážnější, jakoby ustaraný.

¹⁸ Tomáš Seidan (1830–1890), český sochař, profesor modelování na pražské technice, vyučoval ve svém ateliéru několik mladých českých sochařů (Mauder, Šaloun, Myslbek). Za jeho nejzdařilejší dílo se dnes považuje Smetanův pomník, který vykročil z tradice sochařského akademismu. Seidan pracoval pro Prahu, Plzeň, Karlovy Vary, Trutnov, Přerov, Josefův Dvůr

Časopis *Květy* zveřejnil v dubnu roku 1872 určitou kritiku soutěže. Její autor nebyl s rozhodnutím hodnotící komise spokojen, dovolával se lepšího a přesnějšího zdůvodnění jejího výsledku. Jízlivě poznamenal:

... představuje ... model sochaře A. Wildta Smetanu výborně v klidné a pevné posici, podobizna však není prý podobna nebožtíkovi. Podstavec pod modelem jest dílo mistrovské a má čtyry nápisy. – Druhý model od prof. Seydana představuje Smetanu při přednášce a jest výtečný, idea k provedení harmonická, hlava méně podobna, ostatní vše výtečné. – Třetí model od sochaře Čapka představuje ho na způsob polních maršálkův, hlava jest ze všech provedena nejlépe a úplně podobna. Další modely jsou od A. Wagnera a K. Dvořáka. ... Tato dáta jsou-li od rozhodčí komise ..., jsou nám poněkud nejasná. Model Wildtův až na hlavu chválí se co dílo mistrné a dostal druhou cenu. Model Seydanův až na hlavu chválí se co dílo výtečné a dostal první cenu. Co tu rozhodovalo? Hlava patrně ne, jakož při žádném modelu – hlava, t. j. podoba, rozhodovati nemůže, poněvadž model jest právě model a sochař udělá portrét obyčejně až u vyvedení. Toť by byl divný sochař, aby nedovedl vyvésti podobiznu! A model, který dostal první cenu, také nemá podobiznu. Co tedy rozhodovalo? ([171], s. 111)

Autor článku snad prosazoval práci Antonína Wildta, neboť s ním měla Plzeň dobrou zkušenost při budování pomníku Martina Kopeckého a řada jeho sochařských prací byla na *Mikulášském hřbitově*. Nepodařilo se však dohledat žádnou reakci výboru na tuto kritickou novinovou zprávu.

Plzeňské Noviny v listopadu 1872 nadšeně informovaly o stavu práce na Smetanově pomníku. Připojily živý a nesmírně poetický popis připravované sochy:

... Model ten jest 4 stopy a několik palců vysoký. Znázorňuje důstojnou a klidnou postavu Smetanovu v řasném rouchu premonstratském s knihou v levé ruce a ku knize přikloněnou pravici. Socha jest charakteristická, jakýchž málo jest, a velmi šťastně motivovaná. Úctu vzbuzující klidnost jeví se v provedení jejím. V obličejí s hravým avšak vznešeným úsměvem kolem úst jeví se ráz velkodušnosti, lásky k lidstvu a duševní mír. Velké obtíže způsobila umělci draperie, kteráž věrně dle přírody jest sdělána. Kněžské roucho nemá ráz jednoduchého a jednotvárného roucha řeholního, nýbrž použito jest s velkou dovedností k znázornění ideí. Smetana nezří v rouchu svém co výhradně kněz,

i Vídeň. Jeho díla byla následující českou sochařkou generací překonána.

O Antonínu Wildtovi bylo pojednáno v části o Sedláčkově náhrobku ve druhém svazku této monografie.

Jindřich Václav Čapek (1837–1895), český sochař, se podílel na výzdobě kostelů v Praze, Kutné Hoře, Čáslavi a Chrudimi. Zapořil se do restaurování Prašné brány, Karlova mostu a několika pražských paláců.

Antonín Pavel Wagner (1834–1895), český sochař, pracoval na zakázkách pro Hradec Králové, Poličany a Dvůr Králové nad Labem. Následně studoval na Akademii výtvarných umění ve Vídni a cestoval po Evropě. Většinu svého tvůrčího života prožil ve Vídni, kde si získal respekt a uznání. Podílel se na výzdobě *Národního divadla* i *Národního muzea*.

O K. Dvořákovi se nepodařilo najít relevantní informace.

nýbrž háv jeho dodává mu půvabu a rázu klassického. Levou nohu má mírně vykročenou. Ve všem vládne přísná proporce, ač vše jest podivuhodně přirozené a nikdež nucené. I se stran a v pozadí jeví se tatáž umělost. Obličej vypracován jest dle sadrového odlitku a jest tudíž věrný s výrazem Smetanovým; výraz oka dodává vzezření zvláštní půvab. Pan Seidan pozval výbor pro vystavení pomníku Smetanova, aby vyslal ze svého středu, kdož Smetanu znali osobně, aby posoudili výraz tváře. ([172], s. 2)

Sochař Tomáš Seidan plánoval vyhotovení kamenného pomníku během zimy roku 1873, pokud bude včas dodán kámen. Ten měl obstarat kameník Zeman z Nehvizd. Socha měla být vysoká 8 stop a 3 palce, stejnou výšku měl mít i piedestal, jehož návrh měl připravit profesor Stork z Vídně. Slavnostní odhalení se plánovalo na květen 1873. Nakonec však sochař na soše pracoval až do poloviny roku 1874, neboť obstarání kamene i sochařské práce se protáhly. Autentické vzpomínky jsou uvedeny v knize J. Kafka: *Pamětní kniha Dr. Fr. Smetany*, rukopis, 1901, s. 19–20:

Roku 1873 přivezen byl pískovcový balvan hořícký v měs. srpnu na Václav. náměstí ... k sochaři p. Seidemannovi, v kteréz příčině, aby dopraven býti mohl do dvora, v němž sochař dílnu měl, bylo probourati průjezd domu. Pisatel těchto řádků po celý měsíc srpen a září r. 1873. býval denním divákem a pozorovatelem na přibývání této práce umělecké.

Ani v Plzni se situace nevyvíjela dobře, jak dokládá zpráva *Místo pro pomník Smetanův* [173], kterou na konci března 1873 uveřejnily *Plzeňské Noviny*. Týkala se umístění pomníku. Pisatel zprávy kritizoval nevhodnou volbu místa, kde měla socha spočinout:

... počíná se právě upravovati za gymnasiem plzeňským, kde, jak se domníváme, nebude pomník vhodně postaven. Jsme toho náhledu, že proporce a symetrie, na kterouž při umístění každého pomníku dlužno bráti zřetel, vyžadovaly, aby pomník stál v prvním záhonovém sadě, kdež tvořila by pomníku pozadí gym. budova, hlavní to stan působení zvěčnělého. Místo, jež se mu nyní upravuje, má za pozadí kousek gymnasia a obytná stavení, z nichž každé má nejen jiný rozměr, jinou výšku a úpravu ale i jinou barvu, což zajisté velkoleposti dojmu jest na ujmu. Myslíme, že by bylo nejlépe potázati se v příčině té se sochařem p. Seidanem, jemuž zajisté též nebylo by lhostejno, zdaž socha jeho stojí na místě, jež její esthetickou cenu podporuje neb které by jí bylo na ujmu. Stran vodotrysku, kterýž jest ve velkém záhoně před gymnasiem, nemůže zajisté nikdo činit námítky, poněvadž rovněž jakož stojí tam mohl by státi i dále. Bylo by záhodno, aby věc ta náležitě ještě se uvážila, než započne se s kladením základů. ([173], s. 2)

Není jasné, zda se opozdilo jen dodání sochy nebo i podstavce nebo zda vybudování pomníku zdržela diskuse o jeho umístění. Návrhu na změnu umístění sochy v sadech u gymnázia však bylo vyhověno.¹⁹

¹⁹ Smetanův pomník stojí před *Studijní a vědeckou knihovnou Plzeňského kraje*, tj. před

Komplikace byly i s podstavcem. Načrtl jej plzeňský architekt Josef Khodl mladší a podle jeho návrhu jej z pískovce zhotovil Tomáš Nechutný, plzeňský kamenický mistr. Na přední stranu podstavce byl umístěn nápis

*Josef František Smetana,
lidumil a učitel národa*

Na zadní stranu letopočet

MDCCCLXXIV

na pravou stranu nápis

*Narodil se
11. března 1801*

a na levou

*Zemřel
18. února 1861*

Vlastní socha z tvrdého pískovce vyrobená v pražské sochařské dílně Tomáše Seidana byla dopravena do Plzně a umístěna na podstavec. Její cena byla 2 400 zlatých.²⁰

Smetanův synovec Alois Růčkauf korespondoval s výborem pro stavbu pomníku. Vzpomněl na dobu, kdy pečoval o svého strýce:

... Strávilť jsem předce mládí své po boku jeho, byl jsem drahná leta vůdce a společník, necht' i detinský, Jeho v dobu neštěstí a zármutku, ze slepoty ubohého vzešlých. Denně jsem jej vodíval, denně slýchal vzdechy jeho a lkání, denně jsem pozoroval trudně, jak velký, čilý duch učence poután jest slepotou – tragický to osud! A pak předce opět uzřel paprsky slunce, uzřel čarokrásné obrazy přírody, uzřel opět tváře přátel milených – bohužel na krátko – a po sedmi denní nemoci zhasly oči ty pro vždy, utichlo srdce, jež tak vřele mílovalo vědu, přírodu a vlast! Spustili rakev v chladnou zem – a tato smrt ujcova sklíčila mysl nezapomenutelné drahé matky mé, sestry jeho – po dvou ani letech i já jsem pohřbil!²¹

budovou někdejšího Filozofického ústavu a premonstrátského gymnázia v tzv. Smetanových sadech, jedné části městského sadového okruhu, která byla pojmenována na počest Josefa Františka Smetany (někdy je mylně uváděno, že na počest Bedřicha Smetany). Smetanova socha v nadživotní velikosti byla umístěna před západní věží budovy, v níž Smetana ve druhém patře bydlel, tj. přímo „pod jeho okny“.

²⁰ Viz [174]. V časopise *Světobzor* byla na počátku listopadu roku 1874 uveřejněna rytina Smetanova pomníku, kterou na základě dodané fotografie vytvořil František Bíza. Pěkná fotografie Smetanova pomníku a budovy gymnázia se objevila v článku [234]. O budování pomníku viz též [Sey], s. 157.

²¹ Dopis Aloise Růčkaufa z 8. listopadu 1874 adresovaný *Výboru pro zhotovení pomníku Smetanova*, fond [IS], karton č. 36, dokument č. 3568-36/97.

3. Slavnost odhalení Smetanova pomníku

Na počátku listopadu 1874 byly v novinách *Pilsner Reform* otisknuty dvě české reklamy, které zvaly na slavnostní odhalení Smetanova pomníku. První, zveřejněná 4. listopadu 1874, oznamovala, že slavnostní akce proběhne 12. listopadu 1874, druhá ze 7. listopadu 1874 již přinášela podrobný program.²² Obě reklamy podepsali František Schwarz a František Pecháček. V předvečer slavnostního odhalení Smetanova pomníku vyšel ve výše zmíněných novinách krátký německy psaný článek *Josef Franz Smetana* [175], který stručně informoval o jeho životě, díle, konci života a jeho významu pro Plzeň.

Slavnostní akce byla zahájena divadelním večerem 11. listopadu 1874, který se konal v městském divadle. Sešli se zde představitelé města a mimoplzeňští hosté pozvaní na oslavy. Na pódiu byla vystavena ověčená Smetanova busta, věnce, alegorické sochy bohyně slávy, historie, filozofie, teologie a astronomie a mladíci s knihami.²³ Podle dobových zpráv byla busta velmi zdařilá a dobře Smetanu vystihovala.²⁴ Ladislav Silovský o ní napsal:

Roku 1861 zhotovil Khüry mistrovské dílo, které jej proslavilo hlavně mezi českými vlastenci – bustu buditele J. F. Smetany. ([Sil1], s. 59)

Před vlastním představením byl přečten proslav oslavná báseň, kterou sepsal L. Strahle. Celá scéna byla ozářena speciálním umělým ohněm. Následovalo předvedení původní české opery *Zakletý princ* Vojtěcha Hřímálého.²⁵ Po představení pokračovaly oslavy v divadle a v četných plzeňských hostincích.²⁶

Dne 12. listopadu 1874 se uskutečnila celodenní oslava Josefa Františka Smetany, která však neměla celonárodní charakter, spíše se jednalo o důležitou regionální akci za účasti řady hostů.²⁷

²² Viz [SP].

²³ Pravděpodobně se jednalo o Smetanovo poprsí zhotovené v továrně Tomáše Khüryho (1805–1885), který v Plzni na Pražském předměstí vlastnil keramičku na výrobu kachlů pro kamna a hliněného zboží (plastické dekorativní prvky, sochy, náhrobky, ozdoby). Khüry byl aktivním účastníkem revolučního roku 1848, členem *Slovanské lípy*, a proto byl nějaký čas pod policejním dohledem. V šedesátých letech byl členem plzeňského zastupitelstva, podílel se na vzniku *Měšťanské besedy*. Jeho keramička byla moderní továrnou (parní stroj, výrobní linka, skvělé pece, pěkné a kvalitní výrobky), která díky dobré reklamě a propagaci vyvážela zboží do celé Evropy. Více viz [Sil1], s. 58–63.

²⁴ Viz [Hr], s. 676. Nepodařilo se zjistit, co se s bustou stalo a zda ještě dnes existuje. V *Muzeu Bedřicha Smetany (Národní muzeum)* v Praze se dochoval voskový portrét – plaketa s reliéfem Josefa Františka Smetany (95 × 80 mm), která je zasklená v kazetě (175 × 153 mm). Je reprodukována v [N1], 4. díl, 1. vydání, 1933, za s. 240.

²⁵ Vojtěch Hřímálý (1842–1908), český houslista a hudební skladatel, působil jako dirigent v Praze, Rotterdamu a Göteborgu. Od sedmdesátých let 19. století dirigoval v Černovicích a Lvově. Komická opera *Zakletý princ* měla premiéru v pražském *Novoměstském divadle* 13. května 1872, její libreto sepsal Jindřich Hanuš Böhms (1836–1916) na motivy hry *Der verwunschene Prinz* Johanna von Plötze (1786–1856). Opera patřila mezi oblíbené, byla hrána v Čechách, Rakousku, Chorvatsku, Bukovině apod.

²⁶ Popis slavnostního večera je uveden v [179], s. 1.

²⁷ Ve *Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje* je pod signaturou 1H 135/11 uložen

O desáté hodině dopolední se v plzeňském českém reálném gymnáziu sešli hosté, představitelé města, spolků a společností. Velká školní aula byla slavnostně vyzdobena, vévodila jí Smetanova busta, dvě desítky věnců, stuhy ve slovanských, českých a plzeňských barvách a červenobílá draperie. V aule přečetl František Schwarz slavnostní přednášku *Josefa Františka Smetany literární a vlastenecké působení* [Schw2], v níž poutavě, byť s určitými nepřesnostmi, nastínil Smetanův život, jeho působení na plzeňském premonstrátském gymnáziu a vzdělávací a osvětové aktivity. Pokusil se naznačit jejich význam pro české školství a obrození Plzně. Pro objasnění Smetanova života, jeho idejí a bojů neváhal použít četné citáty z jeho nepublikovaných rukopisů i publikovaných učebnic.²⁸ Následovalo seřazení účastníků k slavnostnímu průvodu, který se přes město odebral k Smetanovu pomníku před budovu gymnázia. Tvořili jej hosté, deputace měst, zástupci škol, spolků a společností se slavnostními prapory, pedagogové, žáci a studenti, duchovní, měšťané, umělci atd. Přítomni byli i Smetanovi příbuzní – Jan Smetana (snad bratr, spíše však synovec) a švagr Jan Rückauf se synem Aloisem.²⁹ Všude vlály slovanské trikolory, české i městské vlajky, u pomníku byla položena řada věnců a květin.

Slavnost zahájila kantáta, kterou přednesl plzeňský pěvecký spolek *Hlahol*. Pak Josef Schmidt, Smetanův bývalý žák, jménem *Výboru pro zhotovení pomníku* předal dílo plzeňské obci. Ve svém proslovu ocenil Smetanovu práci a nastínil jeho význam pro počestění Plzně.³⁰ Na to odevzdal Františku Pecháčkovi, plzeňskému purkmistrovi, *Listinu věnovací* sepsanou na pergamenu a opatřenou podpisy členů výboru a červenými stužkami, která oficiálně dokazovala, že pomník byl předán městu.³¹ Pěvecký soubor *Hlahol* poté zazpíval několik národních písní.³² Oslav se ve velkém počtu v slavnostních uniformách účastnili i členové plzeňského spolku ostrostřelců, aby vzdali hold svému čestnému členovi a váženému rádci.³³

Po oficiální části oslav se hosté odebrali na hostinu do nedaleké *Měšťanské besedy*. Pro potěšení účastníků zde až do pozdního večera hrála hudba plzeňských ostrostřelců, zazněla řada proslovů, přípitků a poděkování, přečteno bylo několik dopisů a přípisů spolků, společností i jednotlivců, telegramů z Prahy, Svinišfan, Domažlic, Rokycan, Teplé a Mělníka. Osobní pozdravné telegramy zaslali mimo jiné František Palacký a František Ladislav Rieger.

samostatný list – tištěný *Program ku slavnosti odevzdání Smetanova pomníku obci Plzeňské dne 12. listopadu 1874* (J. Schiebl, Plzeň, 1874, 1 list). O akci viz též [176]. Smetanův přínos Plzni naznačil nepodepsaný novinový článek [177] z 12. listopadu 1874.

²⁸ Přednáška vyšla jako samostatný tisk [Schw2]. Krátký úryvek z ní byl otištěn v [179].

²⁹ O zájmu synovce Aloise zúčastnit se slavnostního odhalení pomníku viz jeho dopis z 8. listopadu 1874 adresovaný *Výboru pro zhotovení pomníku Smetanova*, fond [IS], karton č. 36, dokument č. 3568-36/97.

³⁰ Nejdůležitější část projevu byla přetištěna v [179], s. 1–2.

³¹ Znění listiny viz [179], s. 2. Její úřední opis je uložen ve fondu [JFS].

³² V J. Kafka: *Pamětní kniha Dr. Fr. Smetany*, rukopis, 1901, s. 20. Zde je uvedeno, že pomník byl dokončen a odhalen až 21. srpna 1875. Není jasné, jak k těmto informacím autor dospěl.

³³ Viz [Sc53], s. 216.

Dojemný byl zejména dopis Bedřicha Smetany, který chtěl vzdát hold svému milovanému bratranci a toužil se připojit hudebním vystoupením k oslavám, účast mu však překazila nemoc.³⁴

Účastníkům hostiny byla předána ve slavnostní tištěné podobě báseň, kterou pro oslavy složil Bernard František Guldener, Smetanův bývalý žák, plzeňský právník, básník a spisovatel. Vyličil v ní svůj osobní vztah a obdiv k Josefu Františku Smetanovi a nadšeně přivítal odhalení jeho pomníku.³⁵ Guldener báseň složil ve formě tzv. *tercin* a na hostině ji slavnostně přednesl. Oslavy se protáhly do večerních hodin, zakončeny byly volnou zábavou v divadle a v restauracích.³⁶

Plzeňské Noviny přinesly 12. listopadu 1874 na titulní straně v rubrice, kde obvykle bývaly fejetony, nepodepsaný článek nazvaný *Josef František Smetana* [177], který čtenářům připomněl nejdůležitější okamžiky jeho života, osudovou slepotu i opakovaný boj se zápalu plic a zmínil jeho nejvýznamnější díla. Jako důvod Smetanova úmrtí byla uvedena „hlavnička“ neboli břišní tyfus, závažné infekční onemocnění, které se přenášelo kontaminovanou stravou nebo vodou. Není jasné, jak k tomuto závěru autor článku dospěl, asi čerpal ze starého nekrologu, kde byla tato informace zmíněna.³⁷ S největší pravděpodobností se u Smetany nejednalo o břišní tyfus, neboť na gymnáziu ani při pohřbu nebyla přijata žádná protiepidemická opatření, mrtvému tělu nebožtíka se poklonila většina studentů, kolegů a měšťanů, otevřená rakev byla mnoho hodin vystavována v kostele sv. Anny.³⁸ V závěru článku byla uvedena informace o tom, že Smetanův přítel Hynek Schiebl chystá vydání dosud nepublikovaných Smetanových básní. Výbor pro oslavy pak plánoval vydání Smetanovy podobizny a fotografie nově odhaleného pomníku.³⁹

Na titulní straně týchž novin se místo běžného úvodníku objevil nepodepsaný článek *Smetanova slavnost* [176], který však nepřinášel popis pomníku ani popis jeho slavnostního odhalení. Byl to plamenný vlastenecký text popisující význam Smetanových všestranných činností ve prospěch českého národa, manifest českých sil v Plzni a v západních Čechách, který ukazoval, jak se změnila atmosféra za třináct let po Smetanově smrti, ale i to, co si mohl tisk nyní dovolit.

Plzeňské Noviny přinesly 15. listopadu 1874 podrobný popis Smetanovy slavnosti [179], která se v Plzni stala manifestací češství. Pozadu nezůstal ani oblíbený německý plzeňský tisk *Pilsner Reform*, který již 14. listopadu 1874

³⁴ Již od počátku sedmdesátých let 19. století se zdravotní stav Bedřicha Smetany výrazně zhoršoval. V červenci 1874 se u něho objevily sluchové halucinace, hučení v uchu a ztráta rovnováhy. Ztrátě sluchu nezabránilo ani léčení. Smetana v tomto stavu nemohl v sychravých listopadových dnech roku 1874 do Plzně dorazit.

³⁵ Viz [Gd]. Celý text Guldenerovy básně byl nedávno otištěn, viz [VHM], obr. 152.

³⁶ Podrobný popis oslav viz [179]. Roku 1882 obdrželo *Historické museum v Plzni* projev katechety Josefa Pýchy, který proslvil při odhalování Smetanova pomníku. Viz [195].

³⁷ Viz [144], s. 183.

³⁸ Informace o tyfu jako příčině Smetanovy smrti se objevila i v článku [222], s. 1.

³⁹ Viz [177]. Obrázky se nepodařilo dohledat.

uveřejnil delší nepodepsaný článek nazvaný *Die Smetanafeier* [178] s popisem oslav, informacemi o Smetanově životě a díle a o pomníku.

Řada knih o krásách Plzně se zmiňuje více či méně podrobně o Smetanově pomníku, který je dominantou Smetanových sadů. Můžeme připomenout knihu [HV] z roku 2021, která čtenářům předkládá náměty na komentované prohlídky Plzně. V kapitole nazvané *Od sochy k soše* (s. 52–59) seznamuje M. Liška čtenáře s nejkrásnějšími sochami a sousošími, mezi něž zařadil i Smetanův pomník (s. 53). Pěkný detail Smetanovy sochy je otištěn v [VHM], obr. 153.

Smetanův pomník je od 25. října 1963 zanesen v seznamu našich kulturních památek. V roce 2000 jej odborně ošetřili restaurátoři Marcel Hron a Karel Granát.⁴⁰

Doplňme ještě jednu zajímavou informaci. *Výbor pro zhotovení Smetanova pomníku* zamýšlel vydat *Smetanovy vybrané spisy*, k nimž Bernard František Guldener plánoval sepsat Smetanův podrobný životopis. Záměr se nepodařilo realizovat. Není jasné, zda plánovanému vydání bránil nedostatek financí nebo zda vše ztroskotalo na problémech, s nimiž se výbor potýkal, s kompletováním Smetanova díla, zejména básní, a s přípravou Smetanova díla pro tisk. Rovněž není známo, zda vůbec Guldener nějaký životopis sepsal.⁴¹

4. Pamětní deska ve Svinišťanech

Také Svinišťany, rodná obec Josefa Františka Smetany, chtěly mít důstojnou památku připomínající jejich patrně nejslavnějšího rodáka. Nevelké obci se podařilo získat finanční prostředky na počátku osmdesátých let 19. století. Studenti z České Skalice pod vedením tamního kaplana Václava Šrámka a další obyvatelé Svinišťan uspořádali 21. srpna 1883 slavnost, při níž byla na dům č. 16, který stojí při hlavní silnici spojující Svinišťany s Českou Skalicí, vsazena černá mramorová deska se zlateným nápisem:

*V této obci narodil se
dne 11. 3. 1801
Dr. J. F. Smetana
buditel národa našeho
† 18. 2. 1861*

Slavnostnímu odhalení desky byl přítomen historik Václav Vladivoj Tomek, tehdejší rektor české univerzity v Praze, který se se Smetanou znal.⁴²

⁴⁰ Viz <https://pamatkovykatalog.cz/okruzni-mestske-sady-15791655> [21.1.2023].

⁴¹ Viz [Sey], s. 156.

⁴² Viz J. Kafka: *Pamětní kniha Dr. Fr. Smetany*, rukopis, 1901, s. 20.

Deska nemohla být umístěna na Smetanově rodném domě, neboť ten již v té době neexistoval.